

Trösterová, Zdeňka

Philologica XLI: venované XI. slavistickému kongresu

Opera Slavica. 1994, vol. 4, iss. 4, pp. 51-54

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116619>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

мови встановити шляхом подальшого накладання парадигм певні ознакові якості і відмінності в кожній з мов. За спостереженнями авторів, саме розвиток і мобільність семантичних парадигм визначає ступінь розвитку і мобільності самої фразеосистеми (с. 25-27).

Найбільш цінними і доказовими постають в роботі наслідки аналізу, що базується на порівнянні фразеосхем, семантичних моделей та інших структур, тобто фразеосистем двох споріднених мов у складному комплексі семантико-структурних, функціонально-стилістичних, емотивних ознак. Такий опис став можливим не тільки внаслідок виділення в кожній мові саме структур, що входять до того або іншого семантичного поєднання (напр. фраземи-алогізми *ни живи ни мерта/ні живий ні мертвай, ни кожги ни рожи/ні з очей ні з плечей*), окремих семантичних інваріантів в межах однієї фразеосхеми (напр., "людина без певних рис характеру, непевність відношень, відсутність інформації і т. ін."), але й системного аналізу всієї гамми семантичних зв'язків членів фразеологічних корпусів російської та української мов.

Монографічне дослідження "Сопоставительное исследование русского и

украинского языков. Лексика и фразеология", безперечно, є глибокою науковою розвідкою в галузі порівняльного вивчення близькоспоріднених російської та української мов, працею, що надає багатий ілюстративний матеріал для подальших наукових студій.

Звичайно, крім позитивних моментів можна було б висловити деякі побажання авторам, зокрема, стосовно недооцінки староукраїнської писемної мови як одного з головних провідників іншомовної лексики в російську літературну мову раннього періоду її формування, хоча, зрозуміло, таке твердження повинно базуватися на певному фактологічному матеріалі. Хотілося б бачити більш рівномірне навантаження матеріалом діахронічної та синхронічної частин монографії, бо історичний аналіз лексики займає лівову долю праці.

Та попри це, вважаємо, що рецензована монографія українських лінгвістів є важливим внеском в контрастивістику, актуальним дослідженням лексико-фразеологічних систем близькоспоріднених російської та української мов, що дає можливість пролити світло на деякі історичні та сучасні нові факти розвитку і контактів цих мов.

Л. Дідківська (Київ)

Philologica XLI. Venované XI. slavistickému kongresu, UK Bratislava 1993

Jednou z aktivit věnovaných XI. slavistickému kongresu, který se konal v září 1993 v Bratislavě, bylo vydání sborníku prací členů filologických kateder filozofické fakulty Univerzity Komenského. Ačkoliv se v současné době většinou upouští od vydávání nemonotematických sborníků (i z důvodu prodejnosti a tedy výsledného finančního efektu), vydavatelský počin FF

Univerzity Komenského k tak závažné události, jakou byl slavistický kongres, lze vřele uvítat, protože dokumentuje široký diapazon zájmů autorského kolektivu.

Sám slavistický kongres ve svých různých sekcích obsahl slavistickou problematiku v celé její šíři: od etnogeneze a bádání o nejstarších dějinách Slovanů z archeologického, historického,

toponymického a etnolingvistického hlediska až k současnému stavu a perspektivám rozvoje jednotlivých slovanských jazykovědných disciplín a metod jejich výzkumu. Stranou nezůstaly otázky textologické, principy slovanské komparativní a typologické jazykovědy, problematika vzniku spisovného jazyka, počátku písemnictví a duchovní kultury, problematika dialektologická a další okruhy slavistického bádání.

Recenzovaný sborník může rovněž nabídnout poměrně širokou paletu slovakisticko-slavistického bádání. Příspěvky jsou orientačně rozděleny do tří oddílů, které jsou však jen očíslovány, protože explicitní pojmenování jejich obsahu by působilo poťže. Přesto se pokusme zobecnit, že první oddíl zahrnuje problematiku obecně jazykovědnou a slovakistickou, druhý dialektologickou a diachronní, třetí aspekt přístupu k vyučování slovenštině jako cizímu jazyku (autorky Žigová a Pekarovičová). Obsah prvních dvou oddílů uvádíme pro zájemce v plném rozsahu:

I. *Dolník, J.*, Axiologická stránka jazykové komunikace; *Štefánik, J.-Groma, M.*, Jazykové systémy a možnosti ich realizácie; *Darovec, M.*, Nepravé vedľajšie vety s č-ovým zámenom; *Mlacek, J.*, K pragmatickým funkciám frazeologie; *Benčatová, Ľ.*, Jazykové konektory a ich využívanie pri vyučovaní slovenského jazyka; *Orgoňová, O.*, K sémantickej integrácii galicizmov v slovenčine.

II. *Krajčovič, R.*, Genéza slovenčiny a aspekt historiografický; *Žigo, P.*, Časové vedľajšie vety v predspisovnej slovenčine; *Tomajková, E.*, Znelostná asimilácia v západoslovenských nárečiach; *Bajzisková, E.*, O jazykovej výstavbe textu Juraja Fándlyho; *Palkovič, K.*, Názvy chorôb domácich zvierat v slovenských nárečiach.

Ve stručné zprávě nelze samozřejmě referovat podrobně o všech jednotlivých studiích, ostatně každý čtenář si jistě vybe-

re podle svého zájmu. Vyjdu-li i já z tohoto principu osobního zaměření, chci se stručně zastavit u dvou příspěvků (jako reprezentantů dvou různých oddílů).

Prvním z nich je stať **O. Orgoňová** o sémantickej integraci galicizmu. Velmi kladně na ní hodnotím přehlednost, utříděnost, přesvědčivost verifikačního materiálu. Autorka hovoří obecně o třech aspektech procesu vzájemného působení jazyků: interferenci, transferenci a integraci, které mají za následek přenášení cizojazyčných prvků do řeči, jejich pronikání do přebírajícího systému a v konečném stádiu jejich asimilaci. Konkrétně při sémantickej integraci galicizmu ve slovenštině existoval často jazyk-zprostředkovatel, především němčina, a v procesu integrace docházelo nezdědka k významovým i stylistickým posunům, takže slovo získalo významy a konotace, které v původním jazyce vůbec nemá. Např. franc. *parti*, jedna polysémií slovní jednotka, se stalo zdrojem trojího transferu, jehož výsledkem je vznik tří samostatných slovenských lexikálních jednotek: 1. *partaj*₁ (politická strana); 2. *partaj*₂ (nájemník - tento význam v původní sémantickej struktuře franc. slova vůbec neexistuje); 3. *partia* (vhodný partner pro manželství). Navíc došlo k stylistickému posunu - z franc. slova stylisticky neutrálního vznikla slova stylisticky příznaková (hovorová), v případě prvního významu slovenské *partaj* (politická strana) se stále silnější zápornou konotací. Naproti tomu se ve slovenštině neuplatňuje řada dalších významů franc. polysémiího *parti*, např. *možnosť*, *postaj*, *rozhodnut*, *zisk*, *prospěch*, *užitok* atd. (přehled významů viz. např. Velký francouzsko-český slovník II, Praha 1992, s. 232). O explicitních konotativních galicizmech se hovoří tehdy, když slovenština má svůj neutrální protějšek: *žandár* - *policajt*. V řadě případů se však naopak konotace přítomná ve francouzštině při

transferu ztrácí: *kroketa - croquette*: souvislost s franc. onomatopoickým *croquer* = *chroupat*. Za všeobecnou tendenci při transferu pokládá autorka redukci původní polysémie, diferenciaci významu slov ve fázi integrace a vznik sekundární polysémie. Uváděné příklady to velmi pěkně dosvědčují. Kromě již zmíněného srov. ještě: *couloir - chodba*, div. a pol. *kuloár*, ve slov. (rovněž češtině) sekundárně v plurálu s pejorativním významem "zákulisí, ve kterém se šíří nevěřejné nebo pokoutní informace", adjektivum *kuloárový* má již jen tento druhý význam: *zákulisní, pokoutní*. Tendence k expresivnosti a stylistické příznakovosti je tedy častým doprovodným jevem sémantické integrace galicizmů ve slovenštině.

Druhým příspěvkem zcela odlišného zaměření, na něj chceme upozornit, je stat' R. Krajčoviče *Genéza slovenčiny a aspekt historiografický*. Autor jí navázal na svůj mnohaletý zájem o tuto problematiku (srov. jeho publikaci *Slovenčina a slovenské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny*, Bratislava 1974). Obhájí v ní tzv. migračně-integrační teorii geneze slovenštiny, která vychází z komplexní historickojazykové interpretace psl. jevů západoslovanského a nezápadoslovanského původu v psl. základu slovenštiny s přihlédnutím k interpretaci poznatků dialektologických. Pro méně zasvěcené do této speciální problematiky uved'me, že problém původu slovenštiny je středem zájmu slavistiky a slovakistiky již déle než dvě století. Příčinou je fakt, že území slovenského jazyka se zřetelně člení na tři větší makrodialekty na základě starých jevů západoslovanského a nezápadoslovanského původu, které vznikly jednak v starším, jednak mladším psl. období. Psl. jevy nezápadoslovanského původu se koncentrují v středoslovanském dialektu.

Interpretace těchto jazykových faktů, týkajících se především různých výsledků

psl. fonetických změn, vedla badatele od XVIII. st. k vyslovení řady hypotéz, z nichž některé jsou již překonány (zvláště předpoklad, že slovenština je archaickým zbytkem původního jazyka starých Slovanů, jejichž pravlastí byla oblast středního toku Dunaje). Autor polemizuje i s tzv. adstrátovou teorií původu slovenštiny a poukazuje na okolnost, že nezápadoslovanských prvků (jež bývají tradičně označovány jako jihoslovanské) je mnohem více, než se tradičně zkoumalo, a že tvoří vrstvy chronologicky po sobě následující v časovém rozpětí od V. do XI. st. Je proto málo pravděpodobné, že migrace z jihoslovanského teritoria, které časově připadají na IX.-X., dále XII. a XIII.-XV. st., by mohly být rozhodujícím faktorem pro vysvětlení koncentrace a kompaktnosti výskytu foneticky starých i novějších nazápadoslovanských jevů v středoslovanském dialektu. R. Krajčovič vyslovuje hypotézu, podle níž pro formování psl. základu slovenštiny byla rozhodující tři historická období: pomigrační (V.-VII. st.), integrační (VIII.-IX. st.) a konstituční (X.-XI. st.). Její přednosti vidí v tom, že jí podporují výsledky bádání jak jazykových, tak i archeologických. I když touto statí jistě není řečeno o genezi slovenštiny poslední slovo, je podnětná a dává zasvěceně nahlédnout do problematiky, o níž je většina z lingvistů poměrně málo informovaná.

Nezmínili jsme se o řadě dalších přínosných statí, jež posouvají horizont bádání ve svém oboru a vycházejí z moderních trendů v lingvistice, jako např. úvodní stat' J. Dolníka, která koresponduje se současnou lingvistickou kognitologií. Přínos bratislavského sborníku tedy vidíme i v tom, že filologicky orientovanému čtenáři umožňuje udělat si představu o zaměření a šíři odborných zájmů pracovníků jednoho z předních slovenských filologicky a slavisticky orientovaných univer-

zitních pracovišť'. Publikace typu *miscelanea* mají dlouhou tradici a je proto potěšující, že pod ekonomickým tlakem snad zcela nezanimkou. Různost příspěvků dává totiž ve svém průřezu dobrý přehled o sou-

časném stavu slavistikického a širěji slavistikého bádání, okruzích aktuální problematiky i různých metodologických přístupech.

Zdeňka Trösterová

Trösterová, Z.: Církevní slovanština jako spisovný jazyk areálu Slavia Orthodoxa - centra církevněslovanské kultury v průběhu staletí (skriptum). Pedagogická fakulta UJEP v Ústí n. L. 1994, 78 s.

Při studiu jednotlivých slovanských jazyků jako oboru na vysokých školách filologického zaměření je nezbytně nutné, aby program studia obsahoval ve své počáteční etapě disciplínu, v rámci které by studovaný obor byl zasazen do širších slavistických souvislostí. U nás tuto funkci plní předmět *úvod do studia slavistiky a staroslověnština* (některá rusistická pracoviště u nás si ponechala disciplínu *základy slavistiky a rusistiky*, jak to v době ještě nedávny předepisovaly celostátně platné osnovy). Předkládaná práce má sloužit jako doplňkový učební text posluchačům bohemistiky na univerzitě v Ústí n. L. (vznikl v rámci projektu *Rozvoj vzdělávání jako součást grantu Širší slavistická orientace při studiu bohemistiky*), ale může být využit při studiu všech slavistických oborů. V úvodu autorka konstatuje, že v kursu staroslověnštiny při studiu bohemistiky je věnována pozornost jen nejstaršímu období (tj. vzniku staroslověnštiny a souboru jejích nejstarších památek, tzv. památek kanonických), neboť čeština velmi brzy ztratila bezprostřední kontakt na staroslověnskou kulturu. Čeština se ocitla na teritoriu, kde se uplatnilo katolické náboženství s převážným vlivem latiny, jež vytěsnila staroslověnštinu jako liturgický

jazyk. Naopak v areálu nazývaném *Pax Slavia Orthodoxa* (toto označení pro pravoslavný kulturněhistorický areál převzala autorka u N. I. Tolstého z jeho práce *История и структура славянских литературных языков*, Москва, 1988) se spolu s pravoslavným vyznáním zachovala modifikovaná staroslověnština nejen jako jazyk sloužící bohoslužebným účelům, ale i jako knižní (psaný) jazyk.

Vlastnímu výkladu předchází několik terminologických poznámek. Jsou zde vymezeny takové termíny jako *staroslověnština*, *starobulharština* (termín užívaný v bulharském prostředí), *církevní slovanština*. Zmíněny jsou také protichůdné přístupy v historii bádání o spisovné ruštině při řešení vztahu církevní slovanština - stará ruština a v souvislosti s tím též pojmy diglosie a bilingvismus. I když zásadní vliv církevní slovanštiny na podobu spisovné ruštiny je nesporný, sporné je, odkdy hovořit o existenci spisovné ruštiny jako samostatného jazyka. Při koexistenci dvou jazyků na jednom území je nesnadné (ne-li nemožné) stanovit hranici mezi oběma jazyky, neboť v řadě památek lze zaregistrovat jevy jak jednoho, tak i druhého jazyka. Při řešení daného problému se autorce jeví jako nejpřesvědčivější stano-